

Світова економіка та міжнародні відносини

УДК 339.9.012.23

Грибіненко Ольга Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»*

Грибиненко Ольга Николаевна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики предприятия
Национальный технический университет «Днепроvская политехника»*

Hrybinenko Olha

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Economic of Enterprises
Dnipro University of Technology
ORCID: 0000-0001-6320-2775*

**ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ КРАЇН
ВНЕШНЕТОРГОВЫЕ ИНДИКАТОРЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ СТРАН
FOREIGN TRADE INDICATORS OF COUNTRIES ECONOMIC
SECURITY**

***Анотація.** Метою цієї статті є кількісна оцінка рівня економічної безпеки на основі застосування методичного інструментарію багатовимірного оцінювання зовнішньоторговельних індикаторів розвитку країн, результатом якої є конструювання відповідних індексів безпеки. Зазначено, що врахування зовнішньоторгівельної складової економічної безпеки країни на основі системи зовнішньоторговельних індикаторів*

дозволяє визначати можливі ризики, пов'язані з характером зовнішньоторговельної взаємодії та ступенем її ефективності. Слід зазначити, що країни з суттєво відкритою економікою характеризуються високими значеннями як експортної, так і імпортової квот. Визначено, що починаючи з післякризового 2009 р. зберігається глобальний тренд збільшення вартісних обсягів торгівлі, при цьому країни, що розвиваються, мають випереджальний характер динаміки порівняно з розвиненими країнами. При цьому, для економік, що розвиваються, та країн з перехідною економікою вартість експортованих товарів перевищує вартість імпортованих товарів, тоді як розвинені економіки в середньому є чистими імпортерами. Розраховано граничні значення зовнішньоторговельних індикаторів як чинників в системі безпеки країн світу, за якими було оцінено потрапляння світових країн, щодо яких проводилися розрахунки, до груп «Зона відносної небезпеки (ризиків)» та «Зона критичної небезпеки» за зовнішньоторговельними індикаторами. Агрегування індикаторів зовнішньоторговельної складової безпеки дозволило провести розрахунок відповідного субіндексу безпеки та згрупувати країни за оцінкою стану зовнішньоторговельної безпеки з урахуванням розрахованих граничних. Найбільш високі інтегральні оцінки за зовнішньоторговельною безпекою за даними 2018 р. отримано для таких країн, як Німеччина, Італія, Іспанія, Швеція, Австрія, Франція, Туреччина, Данія (за винятком Туреччини всі країни є розвиненими країнами європейського регіону). Найменші інтегральні оцінки у таких країн як Ангола, Венесуела, Нігерія, Ірак, Ємен (за результатами розрахунку граничних значень ці країни опинилися в зоні критичної небезпеки).

Ключові слова: економічна безпека, зовнішньоторговельні індикатори, ризики, граничні значення, субіндекс безпеки.

Аннотация. Целью статьи является количественная оценка уровня экономической безопасности на основе применения методического инструментария многомерного оценивания внешнеторговых индикаторов развития стран, результатом которой является конструирование соответствующих индексов безопасности. Указано, что учет внешнеторговой составляющей экономической безопасности страны на основе системы внешнеторговых индикаторов позволяет определять возможные риски, связанные с характером внешнеторговой взаимодействия и степени ее эффективности. Следует отметить, что страны с существенно открытой экономикой характеризуются высокими значениями как экспортной, так и импортной квот. Определено, что начиная с послекризисного 2009г. сохраняется глобальный тренд увеличения стоимостных объемов торговли, при этом развивающиеся страны, имеют опережающий характер динамики по сравнению с развитыми странами. При этом, для развивающихся стран и стран с переходной экономикой стоимость экспортируемых товаров превышает стоимость импортных товаров, тогда как развитые экономики в среднем являются чистыми импортерами. Рассчитано предельные значения внешнеторговых индикаторов как факторов в системе безопасности стран мира, по которым было оценено попадания мировых стран, по которым проводились расчеты, к группам «Зона относительной опасности (риски)» и «Зона критической опасности» по внешнеторговыми индикаторами. Агрегирования индикаторов внешнеторговой составляющей безопасности позволило провести расчет соответствующего субиндекса безопасности и сгруппировать страны по оценке состояния внешнеторговой безопасности с учетом рассчитанных предельных. Наиболее высокие интегральные оценки внешнеторговой безопасностью по данным 2018 получено для таких стран, как Германия, Италия, Испания, Швеция, Австрия, Франция, Турция, Дания (за

исключением Турции все страны являются развитыми странами европейского региона). Наименьшие интегральные оценки у таких стран как Ангола, Венесуэла, Нигерия, Ирак, Йемен (по результатам расчета предельных значений эти страны оказались в зоне критической опасности).

Ключевые слова: экономическая безопасность, внешнеторговые индикаторы, риски, предельные значения, субиндекс безопасности.

Summary. *The purpose of this article is to measure the economic security level based on the a multidimensional methodological toolkit for evaluating foreign trade indicators of a country's development. The appropriate security indices was defined. It is noted that taking into account the foreign trade component of the country economic based on foreign trade indicators allows to determine the possible risks related to the nature of foreign trade interaction and the degree of its effectiveness. It should be noted that countries with essentially open economies are characterized by high values of both export and import quotas. It has been determined that, since the post-crisis 2009, the global trend of increasing trade volume has been maintained. Developing countries having a more dynamic trade compared to developed countries. At the same time, for developing economies and countries transition economies, the exported goods volume exceeds the imported goods volume, while developed economies are, on average, net importers. Limit values of foreign trade indicators were calculated as factors in the countries security system, which estimated the hit of the countries for which calculations were made, to the groups "Relative danger zone (risk)" and "Critical danger zone" by foreign trade indicators. Aggregation of foreign trade security indicators made it possible to calculate the relevant security sub-index and to classify countries according to the estimated foreign trade security, taking into account the calculated marginal ones. The highest integrated foreign trade security estimates according to 2018 were obtained for countries such as Germany, Italy, Spain, Sweden, Austria, France, Turkey, Denmark (except*

Turkey, all countries are developed countries in the European region). The smallest integrated estimates in countries such as Angola, Venezuela, Nigeria, Iraq, Yemen (based on limit values, these countries are in a critical danger zone).

Key words: *economic security, foreign trade indicators, risks, limit values, security subindex.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Національна економічна безпека виступає як підсистема міжнародної економічної безпеки, яка виступає структурним компонентом глобальної економічної безпеки, об'єктом захисту якої виступає світовий економічний порядок та сталий розвиток. У забезпеченні державного суверенітету, захисті інтересів країни однаково важливими є й внутрішня, й зовнішня складові [11]. Особливе місце серед детермінант, що впливають на національну економічну безпеку, займає ступінь залучення країни в світову економіку. З одного боку, чим значніше частка країни у світовій торгівлі, в експорті капіталу і технічного сприяння, тим більше у неї можливостей впливати на інші країни, тобто тим більше її активна сила. Але, з іншого - чим більше частка зовнішньої торгівлі по відношенню до ВВП, чим сильніше проникнення іноземного капіталу в економіку, тим в більшій мірі країна схильна до впливу ззовні, а це вже позначається на величині її пасивної сили. Всі країни залежать від інших в отриманні благ, необхідних їм для досягнення бажаного рівня життя і темпів економічного розвитку [2]. Вибір, який країни постійно роблять між ефективністю (добробутом) і незалежністю (безпекою) нагадує про вічне протистояння коротко- і довгострокових інтересів країни. В умовах стагнації або економічного спаду будь-яка загроза труднощів доступу до сировини, становить для уряду першочергову проблему» [8, с. 110]. Проте з іншого боку, економічна безпека може мати і зворотну сторону: для експортерів сировини зовнішні

ринки стають особливо важливими для забезпечення стабільного розвитку, соціального миру, політичної стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємозалежності як відображення процесу поглиблення інтернаціоналізації світових господарських зв'язків знайшли відображення у праці Л. Олвея, Дж. Голдена і Р. Келлі, де розглядаються міжнародні аспекти економічної теорії національної безпеки, оцінюється взаємозв'язок зростання вразливості національної економіки залежно від розподілу ресурсів, спеціалізації виробництва, структури та напрямку товарних і капітальних потоків [9, с. 259]. Поглиблення взаємозалежності спричинило за собою модифікацію впливу трьох взаємопов'язаних детермінант, що визначають рівень міжнародної економічної безпеки країни – структури товаропотоків, платіжного балансу й валютного курсу. Міжнародний обмін товарами й послугами опосередковується валютними виплатами, тому обов'язковою умовою міжнародної стабільності є вирівнювання платіжного балансу. Диспропорції платіжних балансів особливо небезпечні, оскільки при стійких торгових дефіцитах зростатиме і частка іноземного капіталу в національній економіці або послаблюватимуться позиції центральних банків, або знецінюватиметься національна валюта. В умовах вільної конкуренції платіжний баланс вирівнюється автоматично. Але прагнення захистити національну економіку від впливу зрушень у міжнародній торгівлі обумовлює необхідність регулювання структури зовнішніх платежів, заходи яких містять ризик у відповідь дій інших держав, які посилюються з поглибленням взаємозалежності, що знижує економічну безпеку. У кризових умовах розвитку світової економіки протекціонізм у світі посилюється [4], а державні уряди все активніше застосовують політику економічного націоналізму в умовах посилення загроз для національної безпеки [10].

Ще одною важливою детермінантою міжнародної економічної безпеки є співвідношення автономії і взаємозалежності, вважає Т. Ілген [7, с. 56]. Посилення взаємозалежності є причиною змін у правилах і процесах міжнародного обміну. При цьому джерелом загроз міжнародної економічної безпеки виступає не тільки надмірна автономія, але і жорстка зовнішня політика. Міжнародні політичні конфлікти безумовно здійснюють вплив на розвиток національної економіки, адже їх вплив залежить від економічного потенціалу країни. У процесі укріплення ділових економічних відносин та партнерства вплив економічних детермінант посилюється і з'являється тенденція виходу торгівлі з підпорядкування вимогам національної безпеки. К. Холсті [5, с. 653] наголошує на тенденції роз'єднання політики й економіки поряд зі зростанням ступеня довіри між партнерами. Вважає негативним, вплив протекціонізму на міжнародну економічну безпеку держави безпеку, який є каталізатором послаблення системи міжнародних економічних відносин.

Ураховуючи важливість зовнішньоекономічної складової у формування безпеки країн у сучасних умовах особливої актуальності набуває розробка відповідного інструментарію оцінювання відповідних параметрів, що визначають характер участі країни у зовнішньоекономічних зв'язках та безпосередньо впливають на рівень її безпеки. У попередніх наукових статтях [3; 6] обґрунтовано методику багатовимірну оцінювання різноманітних індикаторів економічної безпеки країн. У результаті практичного застосування запропонованої методики забезпечується є конструювання відповідних інтегральних індексів безпеки із урахуванням трьох основних складових: економічної, соціальної та екологічної, що відповідають цілям сталого розвитку. Доведено, що економічну складову безпекового розвитку країн визначають група індикаторів, до яких віднесено макроекономічні, зовнішньоекономічні (торговельні), інвестиційно-інноваційні, фінансові індикатори.

Мета роботи – кількісна оцінка рівня економічної безпеки на основі застосування методичного інструментарію багатовимірного оцінювання зовнішньоторговельних індикаторів розвитку країн, результатом якої є конструювання відповідних індексів безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоторговельна складова є невід’ємним компонентом економічної безпеки країни, врахування якої на основі системи зовнішньоторговельних індикаторів (табл. 1) дозволяє визначати можливі ризики, пов’язані з характером зовнішньоторговельної взаємодії та ступенем її ефективності. Для аналізу орано індикатори, які узгоджуються із цілями сталого розвитку: SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці та SDG 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій та стійкій індустріалізації та інноваціям.

Таблиця 1

Зовнішньоторговельні індикатори в системі економічної безпеки

Індикатор / характер впливу	Характеристика з позиції визначення рівня небезпеки	Узгодженість з цілями сталого розвитку
Експорт товарів та послуг, % до ВВП/ Стимулятор/ (дестимулятор - за умови надмірного зростання) (Exp)	Індикатор ступеня відкритості економіки (експортна квота), зростання якого обумовлює збільшення рівня залученості країн в систему світових торговельних зв’язків, здатність країни максимально ефективно використовувати переваги зовнішньоекономічної діяльності для зростання економіки, її конкурентоспроможності. За критеріями Світового банку, країни мають відносно закриті економіки, якщо показник не перевищує 10%; помірно відкриті, якщо показник приймає значення у діапазоні 10-25%; досить відкриті - 25-35%; достатньо відкриті - >35% [1].	SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці SDG 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій та стійкій індустріалізації та інноваціям
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП Детимулятор / (стимулятор до певної межі) (Imp)	Індикатор ступеня залежності країни від імпорту (імпортна квота), суттєве зростання якої обумовлює ризики залежності від економічних партнерів та кон’юнктури світових ринків. Загальноприйняті критерії класифікації країн за рівнем показника відсутні. Невисока залежність найчастіше оцінюється в межах до 35%.	

Індекс стану балансу, %/ Стимулятор (Bal)	Коефіцієнт покриття експортом імпорту, що є критерієм ефективності зовнішньоторговельної взаємодії, характеризує на скільки валютна виручка від експорту покриває витрати на імпорт. За умови рівня показника, що перевищує 100%, країна має додатне сальдо торгівлі, торгівля ефективна); менше 100% - країна має від'ємне сальдо торгівлі, торгівля неефективна.	
Зовнішньоторговельний оборот на душу населення, дол. / Стимулятор (ExtT)	Показник, що відображає рівень інтенсивності участі країни в системі світової торгівлі. Зростання рівня є свідченням активізації зовнішньоторговельної взаємодії, укріплення позицій країни в системі міжнародних торговельних зв'язків	
Коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, % / Стимулятор (R)	Коефіцієнт, що враховує характер експортної та імпортної динаміки, з одного боку виступає індикатором зростання зовнішньоторговельної активності, з іншого - критерієм ефективності торговельної співпраці. Якщо значення показника перевищує 100% (зростання експорту випереджає динаміку зростання імпорту); менше 100% - темпи зміни експорту відстають від динаміки зростання імпорту	
Індекс концентрації експорту/ Детимулятор (CI)	Індикатор рівня спеціалізації країни, характеризує ступінь ринкової концентрації, дозволяє визначити ступінь вузькості експортного асортименту країни порівняно зі світовою структурою експорту. Наближення значення індексу до	
Індекс диверсифікації експорту/ Детимулятор (DI)	Виявляє відмінності між структурою торгівлі країни (групи країн) та середньосвітовою структурою експорту	

Джерело: систематизовано автором

Згідно з останніми дослідженнями UNCTAD [12], останніми роками найбільш відкритими економіками щодо залучення в систему міжнародних торговельних зв'язків були невеликі економіки Південно-Східної Азії та Східної Європи, включаючи Гонконг, Сінгапур, В'єтнам, Словаччину, Угорщину та Словенія, з іншого боку переважна більшість країн, що розвиваються в Південній Америці та тропічних зонах Африки, а також деякі великі розвинені економіки, а саме США та Японія, характеризуються

значеннями індексів торговельної відкритості (експортної та імпоротної квоти) на рівні нижче 15%.

Динаміка показників торговельної відкритості світової економіки та деяких країн світу представлена на рис. 1.

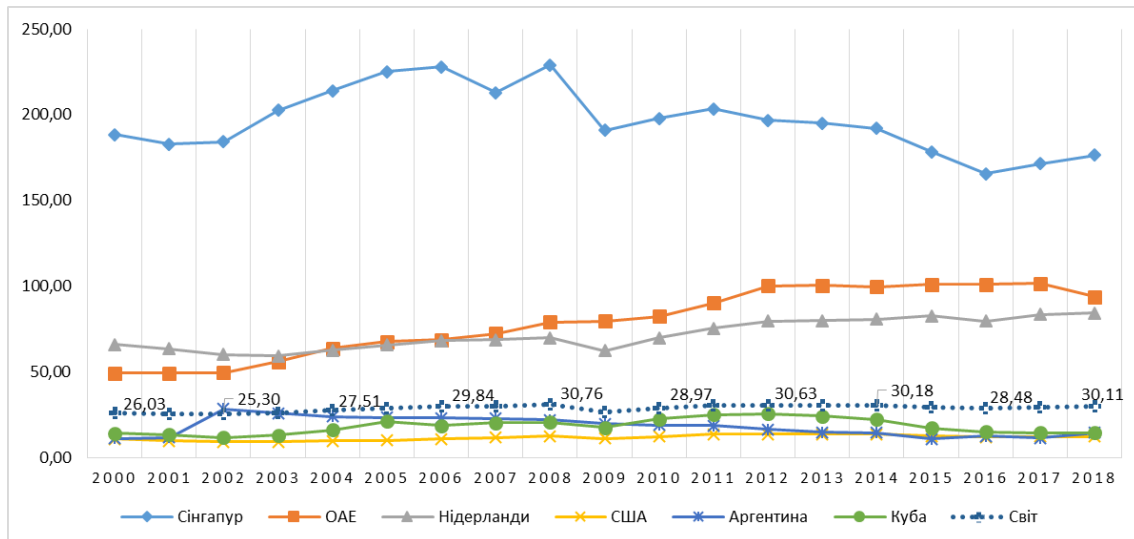

Рис. 1. Динаміка експортної квоти найбільш та найменш відкритих країн за період 2000-2018 рр. (експорт товарів та послуг у % до ВВП)

Отже, середньосвітова експортна квота у 2018 р. склала 30,11%, що на 4,08% вище рівня 2000 р. До країн з найбільш відкритою економікою серед досліджуваних країн вибірки належать Сінгапур (176,38% у 2018 р.), ОАЕ (93,86%), Нідерланди (84,32%), серед найменш відкритих країн – США (12,22%), Аргентина (14,28%) та Куба (14,5%).

Динаміка показників імпоротної залежності наведена на рис. 2

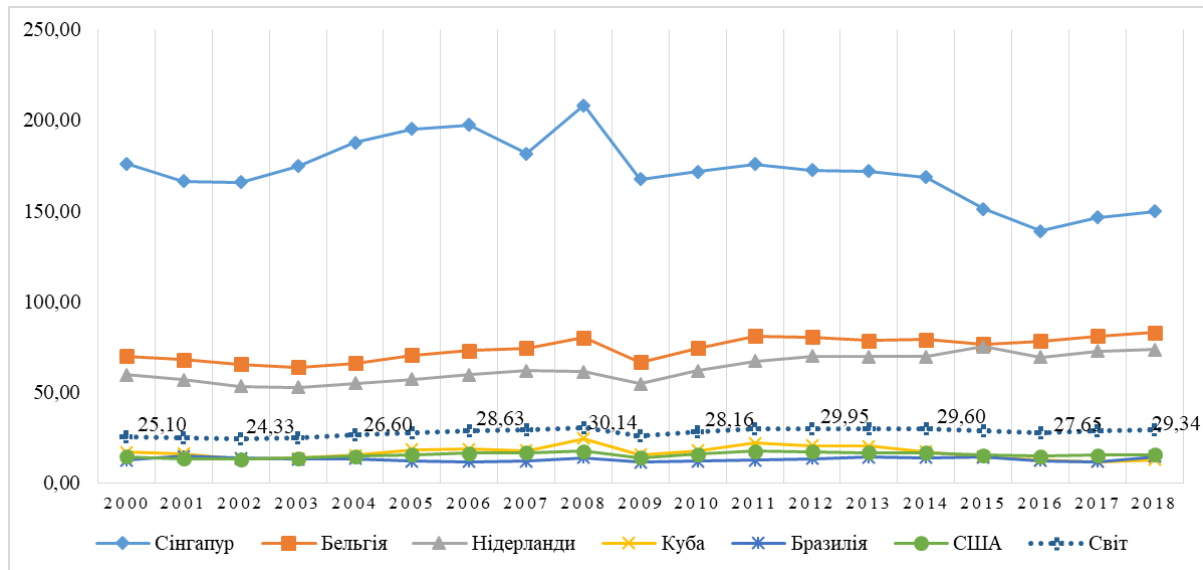

Рис. 2. Динаміка імпоротної квоти найбільш та найменш залежних країн за період 2000-2018 рр. (імпорт товарів та послуг у % до ВВП)

Середньосвітова імпортна квота у 2018 р. склала 29,34%, що на 4,24% вище рівня 2000 р. До країн з найбільшим рівнем імпоротної залежності серед досліджуваних країн вибірки належать Сінгапур (149,82% у 2018 р.), Бельгія (82,74%), Нідерланди (73,33%), серед найменш залежних країн – Куба (12,59%), Бразилія (14,28%) та США (15,33%). В цілому слід зазначити, що країни з суттєво відкритою економікою характеризуються високими значеннями як експортної, так і імпоротної квот.

Щодо динаміки торгівлі, то починаючи з післякризового 2009 р. зберігається глобальний тренд збільшення вартісних обсягів торгівлі, при цьому країни, що розвиваються, мають випереджальний характер динаміки порівняно з розвиненими країнами. Так, якщо товарний експорт та імпорт країн, що розвиваються, за період 2009-2018 рр. збільшилися на 50% та 60% відповідно, то розвинених країн – лише на 35% та 32%. За даними 2018 р. світовий товарний експорт досяг найбільшого рівня у 19,5 трлн. дол. США, що на 9,7% більше попереднього року, при цьому географічно експортні потоки розподіляються рівномірно між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, на останні припадає 44,1% світового товарного експорту.

Щодо рівня торговельних дисбалансів, то для економік, що розвиваються, та країн з перехідною економікою вартість експортованих товарів перевищує вартість імпортованих товарів, тоді як розвинені економіки в середньому є чистими імпортерами. Однак за останні п'ять років надлишок торгівлі в країнах, що розвиваються, зменшився на 26% (з 455 млрд. дол. США у 2014 р. до 335 млрд. дол. США у 2018 році.), в країнах з перехідною економікою навпаки зріс в 2,5 рази (з 72 млрд. дол. до 183 млрд. дол.). В цілому серед досліджуваних країн вибірки найбільший рівень покриття експортом імпорту в сукупній торгівлі товарами та послугами за даними 2018 р. у Саудівській Аравії (125,99%), Анголи (128,19%), Єгипту (119,32%), Росії (117,65%), Алжиру (116,14%), Туреччини (113,97%) та Катару (113,75%). Розвинені країни за винятком Канади, Франції, Нідерландів, Швейцарії, Норвегії та Данії мають індекси стану балансу, що не перевищують 100%, тобто є чистими імпортерами.

В таблиці 2 представлені результати розрахунку граничних значень зовнішньоторговельних індикаторів як чинників в системі безпеки.

Таблиця 2

Динаміка граничних значень зовнішньоторговельних індикаторів в системі безпеки країн світу за період 2000-2018 рр.

Індикатор	Граничні значення	Роки							Відносна зміна 2018/2000, %
		2000	2004	2008	2012	2016	2017	2018	
Експорт товарів та послуг, % до ВВП	СП	26,03	27,51	30,76	30,63	28,48	29,44	30,11	15,7
	НК	3,96	3,40	4,26	4,60	3,66	3,94	4,32	9,1
	НП	11,87	11,24	12,86	13,79	10,99	11,81	12,96	9,2
	ВП	56,21	58,41	63,21	61,06	55,54	57,10	57,75	2,7
	ВК	86,60	89,53	95,87	91,69	82,77	84,95	85,58	-1,2
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП	СП	25,10	26,60	30,14	29,95	27,65	28,63	29,34	16,9
	НК	3,18	3,25	4,04	4,74	6,03	6,15	6,94	118,2
	НП	9,53	9,76	12,11	13,73	15,06	15,25	16,06	68,5
	ВП	51,12	53,26	58,36	55,16	49,28	51,11	51,73	1,2
	ВК	77,31	80,09	86,77	80,54	71,05	73,73	74,28	-3,9
Індекс стану балансу, %	СП	101,11	101,24	102,04	103,32	102,32	102,34	101,98	0,9
	НК	47,70	35,31	30,10	16,88	60,79	61,47	54,75	14,8
	НП	74,49	68,38	66,19	60,25	81,63	81,97	78,45	5,3
	ВП	127,72	134,10	137,89	146,40	123,02	122,71	125,52	-1,7
	ВК	154,52	167,17	173,98	189,76	143,86	143,21	149,21	-3,4
Зовнішньоторгов.	СП	2576	3501	5766	6324	5543	6029	6522	153,2
	НК*	534	897	1782	2328	2303	2559	2790	422,5

оборот на душу нас., дол.	НП*	879	1347	2946	3726	3258	3213	3721	323,5
	ВП	17305	23420	38145	41777	35722	38596	41778	141,4
	ВК	32131	43471	70740	77466	66102	71379	77269	140,5
Коеф. випередження зростання екс. над імп., %	СП	100,00	100,30	99,58	100,29	99,91	100,02	99,65	-0,3
	НК	62,96	81,20	77,04	76,00	76,15	76,09	75,07	19,2
	НП	81,54	90,78	88,34	88,18	88,07	88,10	87,40	7,2
	ВП	118,46	109,81	110,81	112,39	111,75	111,94	111,90	-5,5
	ВК	137,04	119,39	122,11	124,58	123,67	123,94	124,23	-9,3
Індекс концентрації експорту	СП	0,07	0,07	0,09	0,09	0,06	0,06	0,07	-6,5
	НК	-	-	-	-	-	-	-	-
	НП	0,03	0,02	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	33,3
	ВП	0,32	0,31	0,33	0,32	0,28	0,28	0,28	-11,7
	ВК	0,57	0,55	0,58	0,56	0,50	0,50	0,50	-12,4
Індекс диверсифікації експорту	СП**	0,56	0,55	0,54	0,54	0,55	0,55	0,55	-2,5
	НК	0,17	0,17	0,20	0,21	0,17	0,18	0,18	7,6
	НП	0,37	0,36	0,37	0,38	0,36	0,36	0,37	-0,1
	ВП	0,75	0,74	0,71	0,70	0,73	0,73	0,72	-3,7
	ВК	0,95	0,93	0,88	0,86	0,92	0,91	0,91	-4,3

Примітка: *взято дані за групою країн з низьким доходом (НК) та середнім (НП), що обумовлено високим рівнем варіації показника у вибірці країн; **розрахункові дані (середнє за досліджуваною вибіркою)

Джерело: розраховано автором

Експортна квота як стимулюючий показник, що має в середньому у світі зростаючий характер зміни, характеризується нижнім критичним значенням у 4,32% за даними 2018 р. (на 9,1% більше рівня 2000 р.) та нижнім пороговим значенням у 12,96% (на 9,2% вище рівня 2000 р.), також свідченням посилення ризиків є перевищення верхнього критичного значення, що за даними 2018 р. визначено на рівні 85,58% (нижче рівня 2000 та 2008 рр.).

Імпортна квота, яка в цілому оцінюється як дестимулюючий індикатор, є сприйнятою за умови не перевищення нижнього критичного рівня у 6,94% за даними 2018 р. (що в 2,2 рази вище рівня 2000 р.) та нижнього порогового у 16,06% (на 68,5% вище рівня 2000 р.). З посиленням ризиків пов'язано за проведеними оцінками перевищення значень імпортової квоти за межі верхнього порогового значення 51,73% у 2018 р. та верхнього критичного у 74,28%, які майже не змінилися за досліджуваний період. Критично небезпечним визначено значення індексів стану балансу за умови їх зниження нижче нижнього критичного значення у 54,75% (що вище рівня

2000 р. на 14,8%) та відносно небезпечним – за межами нижнього порогового рівня у 78,45% (що більше рівня 2000 р., однак менше рівня 2016р.)

Як показують розрахунки, за період 2000-2018 рр. показник інтенсивності зовнішньоторговельної співпраці, що виражений обсягом зовнішньоторговельного обороту на душу населення вирів в 2,5 рази з 2576 дол. у 2000 р. до 6522 дол. на душу у 2018 р. У зв'язку з високою диференціацією показників інтенсивності між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, в якості нижніх граничних значень, що виступатимуть ідентифікаторами посилення ризиків та небезпеки, взято розрахункові показники для групи країн світу з низьким та середнім рівнем доходів. Так, нижнє критичне значення у 2018 р. складає 3721 дол. на душу, що в 4,3 рази вище показника 2000 р. (534 дол.) та в 2,3 рази нижче середньосвітового показника; нижнє порогове значення складає 2790 дол. на душу, що в 5,2 рази вище показника 2000 р. (879 дол.) та на 75% менше середньосвітового показника.

Щодо коефіцієнту випередження зростання експорту над імпортом, то зростання ризиків пов'язано зі зменшенням значень показника нижче нижнього критичного у 75,07% за даними 2018 р. та нижнього порогового у 87,4%. Верхні порогові значення, що характеризують більш інтенсивне зростання експорту товарів та послуг відносно динаміки імпорту, оцінено на рівні 111,9% (порогове) у 2018 р. та 124,23% (критичне). Індекс концентрації експорту, що зростаючи свідчить про зростання спеціалізації країни на окремих товарах чи товарних групах та відповідно збільшення залежності від кон'юнктури цих товарних ринків, приймає небезпечні значення за умови перевищення значення у 0,28 у 2018 р. (верхнє порогове) та 0,5 (верхнє критичне), в цілому граничні значення індексів характеризуються тенденцією до зменшення рівнів. Щодо індексів диверсифікації, що зростаючи призводять до збільшення відмінностей у

товарній структурі експорту країни відносно світової, то слід відзначити широкий діапазон варіації між граничними значенням, межі посилення небезпеки оцінено у рівні вищим за 0,72 у 2018 р. (верхнє порогове) та 0,91 (верхнє критичне). Граничні значення цих індексів також мають спадаючий характер зміни протягом досліджуваного періоду.

Результати оцінки находження країн в різних зонах безпеки за зовнішньоторговельними індикаторами представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Оцінка ризиків та загроз безпеці країн за зовнішньоторговельними індикаторами

Індикатори	2000		2018	
	Зона відносної небезпеки (ризиків) ВП-ВК, НК-НП, < СП, >СП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)	Зона відносної небезпеки (ризиків) ВП-ВК, НК-НП, < СП, >СП	Зона критичної небезпеки (<НК, >ВК)
Експорт товарів та послуг, % до ВВП (Ехр)	4 країни (8,4%) НК-НП: США, Японія Аргентина, Бразилія,	3 країни (5,7%) <НК:- >ВК: Ангола, Малайзія, Сінгапур	2 країни (4,2%) НК-НП: США, Ємен	2 країни (3,8%) <НК:- >ВК: ОАЕ, Сінгапур
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП (Імп)	6 країн (11,3%) ВП-ВК: Нідерланди, Бельгія, Таїланд, Філіппіни, Бахрейн, Ангола	2 країни (3,8%) >ВК: Малайзія, Сінгапур	9 країн (17,0%) ВП-ВК: Нідерланди, Швейцарія, ОАЕ, Бахрейн, Австрія, Польща, Україна, Таїланд, Малайзія	2 країни (3,8%) >ВК: Бельгія, Сінгапур
Індекс стану балансу, % (Bal)	1 країна (1,9%) НК-НП: Єгипет	3 країни (5,7%) <НК:- >ВК: Росія, Катар, Нігерія	3 країни (5,7%) НК-НП: Колумбія, Філіппіни, Єгипет	7 країн (13,2%) <НК: Ємен >ВК: Ангола, ОАЕ, Кувейт, Росія, Катар, Саудівська Аравія
Зовнішньоторговельний оборот на душу населення, дол. (ExtT)	9 країн (17,0%) НК-НП: Бразилія, Колумбія, Куба, Перу, Україна, Індонезія, Єгипет, Марокко, Ангола <СП: 22 країни (41,5%)	4 країни (8,4%) <НК: Китай, Індія, Ємен, Нігерія	5 країн (9,4%) НК-НП: Аргентина, Перу, Україна, Китай, Марокко <СП: 21 країна (39,6%)	12 країн (22,6%) <НК: Бразилія, Колумбія, Куба, Венесуела, Індія, Індонезія, Філіппіни, Єгипет, Ємен, Нігерія, Алжир, Ангола
Коефіцієнт випередж. зростання експорту над імпортом, % (R)	1 країна (1,9%) НК-НП: Ангола	<НК: -	1 країна (1,9%) НК-НП: Венесуела	1 країна (1,9%) <НК: Ємен
Індекс концентрації експорту (CI)	5 країн (9,4%) ВП-ВК: Алжир, ОАЕ, Бахрейн, Філіппіни, Норвегія	8 країн (15,1%) >ВК: Ангола, Нігерія, Кувейт, Катар, Ємен, Саудівська Аравія, Ірак, Венесуела	9 країн (17,0%) ВП-ВК: Чилі, Колумбія, Норвегія, Австралія, Ємен, Катар, Бахрейн, Кувейт, Алжир	5 країн (9,4%)>ВК: Ангола, Нігерія, Саудівська Аравія, Ірак, Венесуела

Індекс диверсифікації експорту (DI)	12 країн (22,6%) ВП-ВК: Ангола, Алжир, Нігерія, Кувейт, Бахрейн, Катар, Ємен, Саудівська Аравія, Ірак, Венесуела, Перу, Куба	>ВК: -	11 країн (20,8%) ВП-ВК: Чилі, Куба, Перу, Венесуела, Саудівська Аравія, Ірак, Ємен, Катар, Кувейт, Нігерія, Алжир	>ВК: -
-------------------------------------	---	--------	--	--------

Джерело: розраховано автором

Отже, в зонах небезпеки за рівнем відкритості економіки країни з надмірним рівнем експортної квоти (Сінгапур, ОАЕ у 2018 р., Малайзія та Ангола у 2000 р.) та незначною квотою (США та Ємен у 2018 р., Японія, Аргентина та Бразилія у 2000 р.). Порівняно більше число країн, а саме 17%, мають ризики надмірної імпортової залежності та дві країни Бельгія та Сінгапур віднесено до критичної зони небезпеки. Щодо незбалансованості торгівлі, то за оцінками 2018 р. 18,9% країн, що є країнами, що розвиваються, та переважно країнами Близького Сходу з високим рівнем доходом віднесено до зон небезпеки. Рівень інтенсивності зовнішньоторговельної співпраці є критично низьким у 22,6% країн, відносно низьким ще у 9,6%, в цілому рівень зовнішньоторговельного обороту на душу нижчий за середньосвітовий мають 39,6% країн вибірки. Порівняно з 2000 р. частка країн, що віднесено до зон ризику, зросла. За коефіцієнтом випередження зростання експорту над імпортом тільки окремі країни опинились в зоні небезпеки. Щодо рівня концентрації експорту, 9,4% країн у 2018 р. в зоні критичної небезпеки, що однак менше порівняно з 2000 р., а в зоні відносної небезпеки 17%, що двічі більше ніж у 2000 р., при чому серед них 2 розвинені країни (Норвегія та Австралія). Щодо рівня диверсифікації експорту, то 20,8% країн латиноамериканського, африканського регіонів та Близького Сходу в зоні відносної небезпеки, при чому ситуація щодо числа та складу країн у 2018 р. майже не змінилась порівняно з 2000 р.

Агрегування індикаторів зовнішньоторговельної складової безпеки дозволило провести розрахунок відповідного субіндексу безпеки, значення якого в рамках періоду ретроспекції представлені на рис. 3.

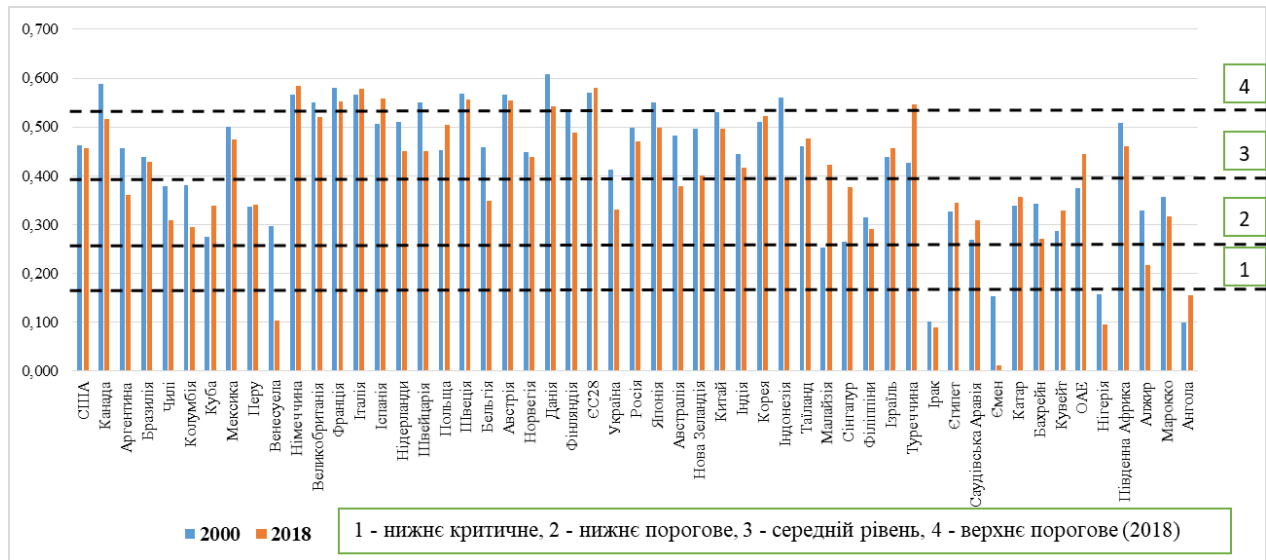

Рис. 3. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем зовнішньоторговельної складової безпеки

Джерело: розраховано автором

Найбільш високі інтегральні оцінки за зовнішньоторговельною безпекою за даними 2018 р. отримано для таких країн, як Німеччина, Італія, Іспанія, Швеція, Австрія, Франція, Туреччина, Данія (за винятком Туреччини всі країни є розвиненими країнами європейського регіону). Найменші інтегральні оцінки у таких країн як Ангола, Венесуела, Нігерія, Ірак, Ємен (за результатами розрахунку граничних значень ці країни опинилися в зоні критичної небезпеки). Щодо закономірностей динаміки інтегральних оцінок, то тільки 19 країн вибірки або 35,8% характеризувалися тенденцією до зростання рівня, при чому максимальні темпи мають такі країни, як Малайзія (67,1% приросту, з 49 місця у 2000 р. до 28 у 2018 р.), Сінгапур (42,13%, з 48 на 33 місце), Туреччина (28,16%, з 32 на 8 місце), ОАЕ (18,22%, з 36 на 25 місце), Польща (11,85%, з 27 на 13 місце), Іспанія (10,34%, з 18 на 4 місце). Решта 64,2% країн вибірки мають

тенденцію до зменшення рівня безпеки, зокрема найбільші втрати позицій спостерігаються у розвинених країн, а саме Бельгії (-24,25%, з 25 на 36 місце), Австралії (-21,21%, з 22 на 32 місце), Нової Зеландії (-19,25%, з 21 на 30 місце), Швейцарії (-18,4%, з 10 на 24 місце), Нідерландів (-11,82%, з 16 на 23 місце). Серед країн, що розвиваються, найбільші темпи скорочення у Індонезії (-29,18%, з 9 на 31 місце, найбільша втрата позицій).

Результати групування країн за оцінкою стану зовнішньоторговельної безпеки з урахуванням розрахованих граничних значень представлені в табл. 4.

Таблиця 4

Групи країн за інтегральним рівнем зовнішньоторговельної складової безпеки

Діапазон варіації індексів безпеки	Рівень безпеки	Значення (оцінки 2018)	Країни
<НК (нижче нижнього критичного значення)	Критичний рівень	< 0,172	5 країн (9,4%) Ангола, Венесуела, Нігерія, Ірак, Ємен Середній 0,091
НК-НП (діапазон значень між нижнім критичним та нижнім пороговим)	Небезпечний рівень	0,172-0,264	1 країна (1,9%) Алжир Середній 0,218
НП-СП (діапазон значень між нижнім пороговим та середньосвітовим рівнем)	Незадовільний рівень	0,264-0,400	17 країн (32,1%) Індонезія, Австралія, Сінгапур, Аргентина, Катар, Бельгія, Єгипет, Перу, Куба, Україна, Кувейт, Марокко, Саудівська Аравія, Чилі, Колумбія, Філіппіни, Бахрейн Середній 0,335
СП-ВП (діапазон значень між середньосвітовим рівнем та верхнім пороговим)	Задовільний рівень	0,400-0,536	21 країн (39,6%) Корея, Великобританія, Канада, Польща, Японія, Китай, Фінляндія, Таїланд, Мексика, Росія, Південна Африка, Ізраїль, США, Нідерланди, Швейцарія, ОАЕ, Норвегія, Бразилія, Малайзія, Індія, Нова Зеландія Середній 0,466
ВП-ВК (діапазон значень між верхнім	Безпечний рівень	0,536-0,628	9 країн (17,0%) Німеччина, ЄС28, Італія, Іспанія, Швеція, Австрія, Франція, Туреччина, Данія

пороговим та верхнім критичним)			Середній 0,561
>ВК (вище верхнього критичного значення)	Оптимальний рівень	> 0,6128	-

Джерело: розраховано автором

За отриманими розрахунками, більше половини країн 56,6% перебувають у зоні відносної безпеки (4,5 групи), жодна країна не потрапила в зону з оптимальним рівнем. Лише 11,3% (6 країн) опинилися в зонах критичної та відносної небезпеки. Третина країн характеризується задовільним рівнем, має при цьому інтегральні оцінки нижчі за середній рівень.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Національна економічна безпека виступає як підсистема міжнародної економічної безпеки, формування та забезпечення якої має відповідати цілям сталого розвитку. Окремими складовими загального рівня економічної безпеки виступають економічна, соціальна та екологічна складові безпеки. Зовнішньоторговельна складова є невід'ємним компонентом економічної безпеки країни, врахування якої на основі системи зовнішньоторговельних індикаторів дозволяє визначати можливі ризики, пов'язані з характером зовнішньоторговельної взаємодії та ступенем її ефективності.

Застосування методики багатовимірною оцінювання дозволяє конструювати відповідні інтегральні індекси безпеки та забезпечити комплексне оцінювання економічної безпеки. Зовнішньоторговельні індикатори (до яких віднесено рівень відкритості економіки, експорт та імпорт товарів та послуг по відношенню до ВВП, індекс стану балансу, зовнішньоторговельний оборот на душу населення, коефіцієнт випередження зростання експорту над імпортом, індекси концентрації та диверсифікації експорту) узгоджуються із цілями сталого економічного розвитку (SDG 8. Сприяння поступовому, стійкому економічному

зростанню та забезпечення зайнятості та гідної праці та SDG 9. Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій та стійкій індустріалізації та інноваціям).

За результатами дослідження доведено, що країни з суттєво відкритою економікою характеризуються високими значеннями як експортної, так і імпоротної квот. Починаючи з післякризового 2009 р. зберігається глобальний тренд збільшення вартісних обсягів торгівлі, при цьому країни, що розвиваються, мають випереджальний характер динаміки порівняно з розвиненими країнами. Для економік, що розвиваються, вартість експортованих товарів перевищує вартість імпортованих товарів, тоді як розвинені економіки в середньому є чистими імпортерами.

На основі оцінки ризиків та загроз безпеці країн за зовнішньоторговельними індикаторами визначено класифікацію країн за зонами небезпеки. Найбільш високі інтегральні оцінки за зовнішньоторговельною безпекою за даними 2018 р. отримано для таких країн, як Німеччина, Італія, Іспанія, Швеція, Австрія, Франція, Туреччина, Данія (за винятком Туреччини всі країни є розвиненими країнами європейського регіону). Найменші інтегральні оцінки у таких країн як Ангола, Венесуела, Нігерія, Ірак, Ємен (за результатами розрахунку граничних значень ці країни опинилися в зоні критичної небезпеки).

Література

1. Біла С. О. Сучасні тренди розвитку зовнішньоторговельних відносин та ризики «неопротекціонізму» // Стратегія розвитку України. 2017. №1. С.11-17
2. Грибіненко О. М. Міжнародна економічна безпека: оцінка сучасного середовища, глобальні тренди та ризик-фактори // Економічний простір: Збірник наукових праць. 2019. № 149. С. 19-39.

3. Bulatova O., Hrybinnenko O. [Effect of the education and healthcare systems on the social security level in the context of global goals of sustainable development](#) // Journal of European Economy. 2020. V.19 №1. PP. 26-46.
4. Economic Policy Research, 2009. 103 p.
5. Holsti K. Politics in command: Foreign trade as national security policy // International organization. Madison. 1986. Vol. 40. No 3. PP. 643–671.
6. Hrybinnenko O. Scientific and methodological tools for assessing the economic security level of the world countries: integration approach // *Efektivna ekonomika*. 2020. Vol. 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7681> (Accessed 23 Mar 2020). DOI: [10.32702/2307-2105-2020.2.71](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.2.71)
7. Ilgen Th. *Autonomy and Independence: US – Western European monetary and trade relations, 1958-1984*. Th. Ilgen. Totowa. New York. 1985. 166 p.
8. Maull H. *Raw materials, energy and Western security*. London, 1984. 413 p.
9. Olvey L., Dolden J., Kelly R. *The economics of national security*. New York: Wayne. 1984. 404 p.
10. Reznikova N., Panchenko V., Bulatova O. *The Policy Of Economic Nationalism: From Origins To New Variations Of Economic Patriotism* // *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 4. 2018. PP. 274-281.
11. Simanavicius A., Subonyte J., Simanavičienė Ž. *Perception of economic security* // *Public Security And Public Order*. 2019. № 22. PP. 158-171. DOI: [10.13165/PSPO-19-22-10](https://doi.org/10.13165/PSPO-19-22-10)
12. UNCTAD Handbook of Statistics 2019 – International merchandise trade. URL: https://unctad.org/en/PublicationChapters/tdstat44_FS04_en.pdf (Accessed 23 Mar 2020).

References

1. Bila S. O. Modern trends of foreign trade relations development and risks of "neo-protectionism" // *Stratehiya rozvytku Ukrayiny [Ukraine's Development Strategy]*. 2017. №1. S. 11-17.
2. Hrybinenko O. M. International economic security: assessment of the current environment, global trends and risk factors // *Ekonomichnyy prostir: Zbirnyk naukovykh prats' [Economic Space: Collection of Scientific Papers]*. 2019. № 149. S. 19-39.
3. Bulatova O., Hrybinenko O. Effect of the education and healthcare systems on the social security level in the context of global goals of sustainable development // *Journal of European Economy*. 2020. V.19 №1. PP. 26-46.
4. *Economic Policy Research*, 2009. 103 p.
5. Holsti K. *Politics in command: Foreign trade as national security policy*. International organization. Madison. 1986. Vol. 40. No 3. PP. 643–671.
6. Hrybinenko O. Scientific and methodological tools for assessing the economic security level of the world countries: integration approach // *Efektyvna ekonomika*. 2020. Vol. 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7681> (Accessed 23 Mar 2020). DOI: [10.32702/2307-2105-2020.2.71](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.2.71)
7. Ilgen Th. *Autonomy and Independence: US – Western European monetary and trade relations, 1958-1984*. Th. Ilgen. Totowa. New York. 1985. 166 p.
8. Maull H. *Raw materials, energy and Western security*. London, 1984. 413 p.
9. Olvey L., Dolden J., Kelly R. *The economics of national security*. New York: Wayne.1984. 404 p.
10. Reznikova N., Panchenko V., Bulatova O. The Policy Of Economic Nationalism: From Origins To New Variations Of Economic Patriotism // *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 4. 2018. PP. 274-281.

11. Simanavicius A., Subonyte J., Simanavičienė Ž. Perception of economic security // *Public Security And Public Order*. 2019. № 22. PP. 158-171.
DOI: 10.13165/PSPO-19-22-10
12. UNCTAD Handbook of Statistics 2019 – International merchandise trade.
URL: https://unctad.org/en/PublicationChapters/tdstat44_FS04_en.pdf
(Accessed 23 Mar 2020).